

OTKA-szám: T 037404

Dr. Karasszon Dénes**„Tudománytörténeti alapkutatások
az állatorvostudomány magyarországi története témaköréből”**

A kutatás első évében megkezdtuk az állatorvostudomány magyarországi története főbb adatsorainak kronológiai összegzését, először a kezdetektől az állatorvosi felsőoktatás megindulásáig, majd a publikációkat feldolgoztuk egészen 1944-ig. Igyekeztünk mindent eredetiben visszakeresni és a címeket az autopszia módszerével leírni.

Száz évvel ezelőtt Magyary-Kossa Gyula kezdte meg ezeknek az adatsoroknak a felkutatását, voltak azonban olyan művek, amelyeket ő akkor a gyűjteményekben még nem talált meg, egy részük valóban később került csak elő, mi azonban már a teljes anyagot végig tudtuk kutatni, s fontos munkákat találtunk hazai szerzőktől itthon is és külföldön is az 1574 és 1944 közötti korszakból. A kezdetet a Sambucus-féle kiadvány jelenti, amelyet tehát Zsámboki János (Sambucus), a XVI. századi neves magyar humanista tudós orvos adott ki, amely Publius Vegetius Renatus, az V. században élt neves római állatgyógyász kéziratos művének íráshibáktól mentesített, kinyomtatott példánya. Ez a magyar szerző által közreadott állatorvosi munka az első állatorvosi hungarikánknak tekinthető. Zsámboki a könyvet II. Miksa főlovászmesterének ajánlotta.

Feldolgoztuk – a teljesség igényével – az állatorvostörténet-írás szempontjából értékes műveket, az önálló kiadványokat és a szakcikkeket, az állatorvosi tanintézetekre vonatkozó adatokat, a neves kutatók biográfiáit, az állatorvosi gyógyszereket előállító intézmények adatsorait, a tudóstársaságok, egyesületek történeti adatait, a szakfolyóiratok megindulására vonatkozó adatsorokat, s még jó néhány részletet, amely egy kultúrtörténeti összegzés alapjául szolgálhatott.

Különösen nagy munkát jelentett az, hogy a művek címléírásait pontosítsuk, összevetvén azokat a Nemzeti Könyvtár, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Könyvtára, az Egyetem Állatorvostörténeti Gyűjteménye és az Országos Mezőgazdasági Könyvtár anyagával. Figyelembe vettük a régi magyarországi nyomtatványokra vonatkozó akadémiai kutatásokat,

s a régi periodikák feltárására irányuló egyetemi kezdeményezéseket, valamint a Tolnay Sándor életművének feltárásához kötődő kutatásokat.

Kutatásunk második évében ezt a hatalmas anyagot egységesíteniünk kellett, s a tisztán könyvészeti adatokat ebből leválasztva hozzáfogtunk a magyar állatorvoslás kultúrtörténete első kötetének megírásához. Először a múlt magyar állatorvos-történészeire vonatkozó adatsorokat összegeztük, s összeállítottuk Thanhoffer Lajos, Magyary-Kossa Gyula, Győry Tibor, Daday András, Zimmermann Ágoston és Kotlán Sándor biobibliográfiáját, az utóbbi szerzőnél kiemelve hatását az állatorvosi történetírára, könyvészetre és folyóirat-kiadásra.

A felkutatott adatsorok alapján írtuk meg kultúrtörténetünket a kezdetektől az állatorvosi felsőoktatás megindulásáig, hiszen az azt követő korszakról készített történeti áttekintésünk már megjelent nyomtatásban, s nem akartunk ismétlésekbe bocsátkozni.

Mint említettük, a teljes könyvészeti feldolgozást azonban 1944-ig vittük tovább a most befejezett OTKA-kutatás keretében.

Kötetünket a kultúrtörténeti művekhez igazodva korszakoltuk, s áttekintettük a főbb adatsorokat a koraközépkortól az Árpád-kor, valamint a humanizmus és reneszánsz emlékein át a török időszak és az ellenreformáció állatorvosi emlékeit feldolgozva, s eljutottunk a felvilágosodás korszakának összegzését követően az állatorvos képzés megindulásának időszakáig. Kutatásunkban kiemeltük az állatjárványok és az állategészségügy emlékeit, s részletesen elemeztük a járványok történelemformáló szerepét.

Ez az anyag képi kutatásunk első nagy egységét, az első és a második kutatási év anyagát, s ebből állítottuk össze a magyar állatorvoslás kultúrtörténetét összegző 231 nyomtatott oldalas munkánkat, amelynek jegyzeteiben több nagyon fontos forrásmunkára hívjuk fel a figyelmet.

A kötet tehát a kultúrtörténet, függeléke pedig a tudománytörténet adattári összegzése, amely mintegy summázza az egykori állatorvos-történészek kutatásait, valamint saját alapkutatásaink eredményeit. Ez az első ilyen kötet, amely e témakörben készült Magyarországon, az általunk írt nagy kötetek is elsősorban az állatorvostudomány egyetemes történetének összefoglalói, illetve a már felsőfokúvá vált állatorvosi oktatás történetét tekintik át, ez a kötetünk pedig a megelőző korszakok összefoglalója.

*

Kutatásunk harmadik és negyedik évében először is összegeztük az eddig más szerzők által elvégzett könyvészeti alapkutatásokat, majd azokba beépítettük saját alapkutatásainkat. Egyértelmű volt számunkra, hogy a magyarországi tudománytörténet-írás első alpműve Weszprémi István négykötetes orvostörténeti életrajzi lexikona volt, amely a 18. század utolsó harmadában látott napvilágot, s amely már jó néhány fontos adatot tartalmaz az állatorvoslás története köréből is. Ő tekinthető tehát az első olyan tudománytörténészünknek, aki értékes adatokkal szolgált az állatorvoslás honi történetének feldolgozásához, s aki már hiteles adatokkal segítette a későbbi kutatók munkáját. Weszprémi kortársa, Adami Pál 1784-ben egy rendkívül értékes bibliográfiát adott közre a járványokat feldolgozó addigi irodalomból, s könyvészeti tételeihez néhány helyen annotációt is fűzött. Ez a Bécsben kinyomtatott munka világviszonylatban is kiemelkedő jelentőségű, s ennek segítségével valóban igazolni lehet, hogy milyen mértékben befolyásolták történelmünket a különböző járványok, s ebbe a körbe értendők az embereket sújtó betegségek éppúgy, mint az embereket kiszolgáló állatvilágot megtizedelő fertőző és paraziták betegségek, járványok.

Weszprémi nyomdokain haladva készítette el id. Szinnyei József hatalmas biobibliográfiai lexikonát, s abban már egyenként bemutatásra kerültek az állatorvostudomány kutatói, illetve az 1787-ben elindult állatorvosi felsőoktatásban részt vett tanárok életrajzai. Szinnyei önálló könyvészeti munkát is írt, s azzal párhuzamosan megindultak az 1711 előtti könyvészetet összegző, ún. 'Régi magyar könyvtár' munkálatai éppúgy, mint az 1712-től induló korszakot összegző magyar nemzeti bibliográfiai kiadványok. Orvostudományi irodalmunk könyvészetének összegzésére Győry Tibor vállalkozott 1900-ban, aki a fenti forrásmunkákon túlmenően már az egyes szakkönyvtárak nyomtatott katalógusait is fel tudta használni könyvészte összeállításához (elkészült a Tudományegyetem orvostanári könyvtárának katalógusa, közreadták a kolozsvári egyetem orvosi szakkönyveinek jegyzékét, s az Orvosegyesület könyvtárának anyaga is feldolgozásra került).

Mindezek eredményeként a 19. század végére egy komoly életrajzi és könyvészeti forrásanyag állt a kutatók rendelkezésére. Az állatorvoslás történetének búvárlói elsősorban az Állatorvosi Főiskola Könyvtárának anyagát használták, s ennek kutatását nagyban megkönnyítette az 1902-ben nyomtatásban is megjelent katalógusuk. Ezt a kiadványt egy

akkor még fiatal tudománytörténész, Magyary-Kossa Gyula állította össze, aki emellett arra is vállalkozott, hogy a legjelentősebb magyar állatorvosok rövid biográfiáit, valamint a magyar fordításban megjelent külföldi szerzőket, s munkásságukat röviden bemutassa egy életrajzi-könyvészeti kézikönyv formájában. Ez a mű 'Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904' címmel látott napvilágot, s minden későbbi állatorvostudomány- történeti kutatásnak fontos alapjává vált. A későbbi években Magyary-Kossa Gyula a humán orvoslás hazai történeti adatainak, s köztük a járványtörténeti és oktatástörténeti adatoknak a feldolgozásával foglalkozott, s az e témakörben írt publikációi is komoly segítséget nyújtottak az állatorvostudomány története hazai kutatói számára.

Ekkor került az olvasók látókörébe Sambucus 1574-es Vegetius kiadása, a Lőcsén 1656-ban megjelent Boehm-féle lóorvoslási kötet, s még jó néhány különleges nyomtatvány, amelyekről 'A magyar állatorvoslás kultúrtörténete' c. munka is beszámol. A most megjelent kötetek megírását még az a vállalkozás is segítette, amelyet az 1930-as években mezőgazdasági múzeumunk kiváló szakemberei adtak közre 'A magyar gazdasági irodalom könyvészete' főcímmel. Ezekben a kötetekben sorra veszik az állatorvostudomány és a társtudományok műveit is, s kitérnek azok szerzőire. Kutatásaikat az elmúlt években a Nemzeti Könyvtár munkatársai tették teljesebbé, részben az RMK anyagát magasabb szintre emelő 'Régi magyarországi nyomtatványok' felkutatásával, részben a Petrik Géza által megindított könyvészet kiegészítésével, valamint az 1921 és 1944 közötti időszak magyarországi kiadványai retrospektív bibliográfiájának összeállításával.

A fenti adatsorok ismeretében **kutatásunk harmadik és negyedik évében** tovább folytattuk a kutatók biográfiai adatainak gyűjtését, korok szerint és témák szerint osztottuk szét az anyagot, s a legnehezebb a témák szerinti csoportosítás volt. Úgy láttuk, hogy a következő egységekre bontva tudjuk ezt a hatalmas adattárat egységes formában, a kutatásunkat lezáró második kötetben közreadni: könyvészeti feldolgozások, a humán orvoslás egyetemes és magyarországi történetére vonatkozó azon művek, amelyek az állatorvostörténet-írás témaköréhez is szorosan kapcsolódnak, ezt követi a gyógyszerészettörténet, a gyógynövénytörténet, az állattan története, valamint az úgymond népi állatgyógyászathoz kapcsolódó munkák, a vallásos-misztikus állatgyógyászat, és a babona és mágia, valamint az empirikus népi állatgyógyászat témaköreire bontva. Külön szólnunk az alternatív gyógymódokról, valamint az állati eredetű élelmiszerek higiéniájának történetéről. Kísérőtanulmányként a magyar állatorvoslás szakirodalmának kezdeti időszakát, a 15–16.

századi korszakot elemezzük, majd azokat a tanulmányokat, amelyek az állatorvostörténet-írás egyetemes története témakörében születtek. Ezt követi az állatorvostörténet-írás hazai történetének áttekintése, s a főbb forrásmunkák összegzése. Külön csoportba osztottuk a régi állatgyógyászati és állategészségügyi munkákat, feldolgoztuk a védőoltásokra vonatkozó publikációkat, mint említettük, a járványtörténet kutatásunk központi egységét képezi.

Komoly kutatást jelentett az állatorvostörténet-írás szakirodalma olyan speciális fejezeteinek feltárása, mint amilyenek az ismeretterjesztő kiadványok, a szaknyelv és az állatorvostudomány művészetre gyakorolt hatásának a bemutatása. A szaknyelven belül összegeztük a műszótárakat és a helyesírás kérdéskörét is, s részletesen elemeztük Azary Ákos professzornak, valamint az első hazai állatorvosi periodikának a szerepét a magyar állatorvostudomány szaknyelvének kialakításában. Az állatábrázolásokhoz kapcsolódóan szóltunk Szent Hubertusról és a Szent György ábrázolásokról.

Részletesen kutattuk állatorvosi tanintézetünk megalakulását, Tolnay működését, s az őt közvetlenül követők kutatásait, valamint az ezekhez kapcsolódó szakkönyveket és szakcikkeket, míg a perszonália fejezetben az állatorvostörténet-írás szempontjából is legjelentősebb tudósokra vonatkozó könyvészeti adatokat foglaltuk össze. A teljes munkához mutatókat készítettünk.

Természetesen feldolgoztuk a nagy orvostörténeti bibliográfiákat és állatorvosi felsőoktatási intézményünk könyvtárának történeti anyagát, de a határtudományi kérdéseket illetően mindez nem volt elegendő. További útmutatást kaptunk a Kosáry-bibliográfiák és az I. Tóth-bibliográfiák segítségével, majd sorra feldolgoztuk azoknak a szaklapoknak az anyagait, amelyek esetében úgy véltük, hogy lesznek bennük olyan publikációk, amelyek a határtudományi kérdéseket tisztázni fogják. Feldolgoztuk a Századok anyagát, néprajzi vonatkozásokat keresve az Ethnographia valamennyi 1944-ig megjelent kötetét, a numizmatikai szaklapokat, a nagyobb művészettörténeti periodikákat, a nyelvészeti vonatkozásokhoz átnéztük a Magyar Nyelv és a Nyelvtudományi Közlemények valamennyi 1945-ig megjelent kötetét, a régi szakmunkák tisztázásához a Magyar Könyvészet idevágó fejezeteit, de találtunk érdekes publikációkat az irodalomtörténeti Közleményekben és más szaklapokban is.

Természetesen a teljesség igényével dolgoztuk fel a Veterinarius és az Állatorvosi Lapok valamennyi évfolyamát, a Természettudományi Közlönyt, az Orvosi Hetilapot, a Gyógyászatot és a Budapesti Orvosi Újságot. Fontos publikációkra leltünk az Akadémiai Értesítőben és az Akadémia néhány szaktudományi lapjában, a korábbi időszakból pedig a Tudományos Gyűjteményben. Igyekeztünk az erdélyi magyar lapokban is tájékozódni, így az Orvos-Természettudományi Értesítőben, az Erdélyi Múzeumban, és a Pásztortűzben. Mindezt az is indokolta, hogy a kolozsvári egyetemen is oktattak állatorvosi ismereteket.

Mint említettük, a címleírások egységesítése érdekében igyekeztünk az OSZK szabványait átvenni, bár ez nem volt könnyű az állatorvosi tanintézet 'Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből' elnevezésű periodikája esetében. Feldolgoztuk az Állatorvosi Kézi Könyvtár elnevezésű sorozatot, a perszonáliák esetében pedig 'A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek' teljes sorozatát. Ehhez a témakörhöz a Gazdasági Lapokban és más agrártudományi folyóiratokban is találtunk hasznos kiegészítéseket.

A neves orvostörténészek, így Magyary-Kossa Gyula, Daday András vagy Zimmermann Ágoston valamennyi szaktudomány-történeti írását felkutattuk és kötetünkben feldolgoztuk. Ezért is állítjuk munkánkban, hogy ilyen átfogó állatorvostörténeti könyvészeti kutatás eddig nem készült.

Kutatásunk negyedik éve e nagy anyag sajtó alá rendezésével telt, munkánkat nyomdai megjelenésre előkészítettük. A második kötet anyagát, vagyis a harmadik és negyedik kutatási évben összegyűjtött, összeállított anyagot a kutatás negyedik évének végén, 2005 decemberében adtuk nyomdába, így hamarosan megjelenik ez a kötet is.

Az általunk elvégzett kutatás összegzése:

„Lexica conscribat, nam caetera quid moror; Poenarum facies hic labor unus habet” (akit az Isten nagyon meg akar büntetni, szótárírássra kötelezi; ebben minden egyéb büntetés bennefoglaltatik) – írta három kiadást is megért híres műve elé a nagynevű szótáríró nyelvész Scaliger (Giulio Cesare della Scala, 1484–1558). Nagyjából hasonló szavakkal vezeti be 'Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904' (1904) c. örökbecsű munkáját (Magyary-)Kossa Gyula is, mondván: „Hálátlan feladatra vállalkozik az, aki bibliográfiát ír. Rengeteg

fáradtsággal olyan könyvet szerkeszt, amelynek tulajdonképpen nincsen is igazi könyv jellege, mert hiszen – nem olvassa senki”.

Az idézett mondásokból – szerencsére – egyik sem állja meg a helyét. Az állatorvoslás-, az állatorvostudomány egyes ágai- és az állategészségügy mesterszavainak gyűjtése, értelmezése, jelentéstartalmának, helyes használatának helyesírásának, magyar- és többnyelvű megfelelőjének pontos rögzítése ugyanis – nem egy szaktársunk tanúsította – élvezetes munka. A bibliográfia adatainak gyűjtése, feldolgozása, rendezése ugyancsak szórakoztató feladat, hiszen csak így juthatunk el ad fontem és bukkanunk számos, mind ez ideig feltáratlan adatra, akár még egyetemi tankönyveinkben is hiányosságra, netán tévedésre, ami ezek után pótolható, vagy korrigálható. Ami pedig magát az állatorvostörténelmet illeti, több év alatt sikerült itthon is bebizonyítani, hogy legalábbis egyidős az orvostörténelemmel, sőt a palaeopathologia adatait tekintve annál még régibb időkre is visszanyúlnak gyökerei. Más kérdés, hogy milyen hivatalos megbecsülésben részesül az állatorvoslás szótárírója, onomatológusa, historikusa vagy bibliográfusa? Hippocrates szerint azonban az orvos nem anyagi javakért, sem nem címért, rangért, hanem hivatástudatból végzi munkáját!

Az állatorvoslás hazai történetét taglaló írásművek bőséggel állnak rendelkezésünkre. Tartalmilag is értékesek, sőt nem egy közülük nélkülözhetetlen forrásanyaga a magyar művelődés történetének. Megjelenésük helyét, időpontját és hozzáférhetőségüket tekintve azonban azt látjuk, hogy kaotikus összevisszaságban fordulnak elő. Ezen a nehézségen kívántunk segíteni, amikor a magyar állatorvostörténeti szakirodalom könyvészetének feldolgozásához és közreadásához a Magyar Tudománytörténeti Intézet segítségével az OTKA támogatását elnyertük.

Az általunk feldolgozott adatok, kultúrtörténeti tények sokszínűsége is jelzi, hogy az állatorvoslás története – a szorosan vett szakmatörténeti szempontokat messze túllépve – integráns része az orvostudomány, a mezőgazdasági tudományok sőt az egyetemes és – természetesen – ezen belül a magyar művelődés történetének. A járványosan pusztító állatbetegségek és azok elleni küzdelem azonban még ennél is szélesebb körök figyelmére méltó, mert történelemformáló jelentőségű. Ennek ellenére, a hazai állatorvostörténeti szakirodalom rész-adatait tartalmazó közlemények – legyenek bármily értékesek – rendszerbe foglalás nélkül csupán ismerethalmaznak tekinthetők. Az elszórta fellelhető ismereteket (adathalmazokat) csak az újabb ismeretek ráépítését lehetővé tevő rendszer emeli

fejlődőképes tudománnyá. Ilyen példa azonban nem állt előttünk. Az alapokat magunknak kellett lerakni, a rendszert magunknak kellett felépíteni úgy, hogy az könnyen áttekinthető, könnyen kezelhető módon segítse a hazai állatorvoslás történetének jövőbeli kutatóit és szakíróit, könyvek, folyóiratok lektorait felelősségteljes munkájukban.

Az OTKA-támogatás tette lehetővé, hogy száz év után tovább lehessen kutatni a magyar állatorvostörténet-írás forrásanyagát, és hogy két, kézikönyv-jellegű munkában a kutatás eredményeit az állatorvosoknak, művelődéstörténészeknek és bibliográfusoknak a kezébe tudjuk adni.